

СЛОВО В ХУДОЖНЬОМУ ТВОРІ

<https://doi.org/10.37919/0201-419X-2023.98.3>

УДК 81'38

МИСЛЕОБРАЗ МОВА В ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ ЛІНИ КОСТЕНКО

ЕРМОЛЕНКО
Світлана Яківна,

доктор філологічних наук, професор, академік НАН України, головний науковий співробітник відділу стилістики, культури мови та соціолінгвістики, Інститут української мови НАН України; вул. Михайла Грушевського, 4, м. Київ, 01001; e-mail: svitlana.yermolenko@gmail.com ORCID: 0000-0002-9916-4915

Svitlana
YERMOLENKO,

Academician of the NAS of Ukraine, Professor, Dr. Sci. (Philol.), chief researcher of the Department of Stylistics, Language Culture and Sociolinguistics, Institute of the Ukrainian Language of National Academy of Sciences of Ukraine; 4, Mykhaila Hrushevskoho St., Kyiv, 01001, Ukraine; e-mail: svitlana.yermolenko@gmail.com

*У статті здійснено текстовий аналіз мислеобразу **МОВА** в романі Ліни Костенко «Записки українського самашедшого». Запропоновано інтерпретацію назви твору. Виокремлено мікротексти, що розкривають семантику лексеми **мова** як маркера національної ідентичності українців і як системи мовних засобів вербалізації думок і почуттів у спілкуванні персонажів. У першому випадку мислеобраз **мова** виявляє контекстуальні зв'язки з мислеобразами **нація, народ, держава, політика, влада, національна свідомість**; у другому – це мовні структури (лексичні, синтаксичні, стилістичні), що виконують роль ідентифікаторів індивідуального стилю, маркерів ство-*

рення мовних портретів персонажів, оприявлення стилістичних ознак калейдоскопічної оповіді як моделі цифровізованого суспільства початку ХХІ ст.

Ключові слова: роман Ліни Костенко, інтрига назви, калейдоскопічний текст, мислеобраз *МОВА*, мовна ідентичність, лексичні й синтаксичні новації, пароніми, слова-терміни, вкраплення інішомовних слів.

Від 60-х років ХХ ст. українців супроводжують афоризми, крилаті слова Ліни Костенко. Вони живуть не тільки в її поетичних збірках, а й у широкому інформаційному просторі сучасної комунікації – прочитані, написані, озвучені в піснях. Чимало висловів, що стали крилатими, об'єднує концепт 'час'. Серед них є ті, що нагадують нам про творчість Шевченка. Наприклад, діалог поетеси з Кобзаревими рядками «Все йде, все минає...», у якому Ліна Костенко підхоплює думку так: «Усе іде, але не все минає...». Бо є людська пам'ять, є твори, що зберігають файли пам'яті.

Представниця української творчої інтелігенції з когорти шістдесятників, які своєю активною громадянською позицією готували рух України до Незалежності, сучасниця подій кінця ХХ – початку ХХІ ст., Ліна Костенко зафіксувала в оригінальному прозовому творі «Записки українського самашедшого» своє бачення того історичного часу.

Минатимуть роки, будуть нові реалії, і для нових поколінь це вже буде не близька, а далека історія. Може, хтось захоче відчутти подих межі століть – чітко окресленого часу становлення Незалежної України, доби, яку відтворила живим небайдужим словом Ліна Костенко.

Ми ж хочемо пізнати, **що** закарбувала мова письменниці про тогочасне буття українців, **що** саме хвилювало українську інтелігенцію на межі століть. По-іншому, ніж у поезії, зазвучали сучасна українська мова в художній прозі Ліни Костенко. Письменниця з даром філософського мислення висловлює думки про такі поняття, які мають термінологічне значення в науковій, фаховій літературі: *національні держави, незалежна держава, доба глобалізації, екологія, українська нація, суспільство, народ, влада, політика, мораль, національна культура, державна мова.*

Ліна Костенко запропонувала свої міркування про ці поняття, вербалізовані в жанрово мотивованому творі художньої словесності – в романі з ключовою назвою *записки*.

Інтригу назви бачимо, по-перше, у проєкції її на твір Миколи Гоголя «Записки сумасшедшего». Звертання до творів Гоголя виконує в тексті роману наскрізну сюжетно-асоціативну функцію. Авторка пропонує свою оцінку творчого феномена письменника: *Бо тепер часто дискутують – російський він письменник чи український? Навіть почали писати сукупно: російський і український. Ні. Звичайно ж, Гоголь – це російський письменник, але це – український геній* (С. 24). По-друге, у поширеній побутово-розмовній назві *самашедший* з її іронічно-жартівливою конотацією письменника актуалізує семантику першої частини складного слова – фемінітивну форму *САМА*. Ця форма має підказати читачеві: хоч автор жанру записок (або оповідач у романі) – особа чоловічої статі, проте його записки ословлюють думки, *фантомні болі душі* письменниці, яка дуже тонко відчуває *ЧАС* – час у житті людини, суспільства, народу, нації.

Мова про конкретний час – останній місяць ХХ – перше десятиліття ХХІ століття. Це ще й початок нового тисячоліття, тому виміри подій, у яких живуть герої твору, проєктуються на глибший історичний час, і не тільки на український, а на глобальний, світовий простір. Глобалізація, зокрема, спричинила, посилила світові міграційні процеси. Наслідки цього відчуває головний персонаж – *український самашедший*: *Втім, у мене вже давно нема товариства. Друзі мої і знайомі пороз'їжджалися*. Не маючи можливості працювати за фахом, щоб утримувати сім'ю, він ставить риторичне питання: *І хіба тільки я? ...А мільйони людей, що повин'їжджали? Хто у нас відібрав горизонт? І чому ми його віддали? Я що, Україно, у тебе зайвий?* (С. 161).

Не можна оминати в назві роману й семантики епітета. Він увиразнює, загострює полемічність роздумів головного героя, характеризує його особливий психоемоційний стан: *Я ніколи не дозволяв собі думати, що в Україні є п'ята колона. Але ж вона вже йде потоптом по моїй душі!.. тепер тебе просто готові знищити: «Хотели свою незалежність, вот вам!»*

Там тисла ідеологія, тут – тотальний цинізм ... Чи я мушу терпіти, щоб ця квазідемократія нищила мене не згірш, як той псевдосоціалізм?!¹ На науку коштів нема, на культуру нема, зате є олігархи і тіньовий капітал, який одмивається через Антигуа і Науру, у паспорті національність не вказана, так що тепер будь-яка погань називається українською – «українська мафія», «українська корупція», «українська проституція» (С. 23–24).

Емоційно-оцінне сприймання негативних явищ у житті суспільства на межі століть, роздуми про національно-соціальні проблеми будівництва незалежної Української держави накладаються на інформацію про наслідки глобалізації, які через екологічні, техногенні катастрофи, номіновані в тексті як «світовий бедлам», кошмар. Пор. художньо-естетизоване метафоричне визначення: *Глобалізація глобалізує всі проблеми, і ні одної не зменшить. Зменшиться тільки роль держав, деякі скотяться по цьому глобусу, як сльоза.*

Стилеві Ліни Костенко загалом притаманна метафорична афористичність висловлювання. Влучними образними оцінками рясніє і текст роману, надто в сатиричних оцінках політики, влади. Твір своєрідного мовно-стилістичного жанру, у якому чергуються, переплітаються теми державотворення, глобалізації і родинні, психологічні проблеми, насичений мистецько-культурною, літературною інформацією, прецедентними іменами світової історії.

Вирізняє мовостиль роману прийом пунктирної, короткої фіксації подій, прив'язаних до конкретного часу: *До нового століття 23 дні; До нового століття три тижні.* Є конкретні назви місяців, числа днів, року, міркування про символіку чисел, наприклад: *Дата сьогодні предивна – 20.02.2002, рідкісний паліндром.* Величезний обсяг різноманітної інформації, умовно структурованої за часовими рубриками, сприймається як певна модель хаотичного цифровізованого суспільства, у якому стильові різновиди мови стають розмитими, взаємозаступними.

¹ Звертаємо увагу на синонімічне вживання частин складних слів: різна форма вербалізації смислу 'несправжній', 'хибний' підсилює негативну оцінку ідеологій двох суспільних устроїв з розмиванням змісту обох понять.

З калейдоскопу світових і українських подій вимальовуються в «Записках» кілька наскрізних мислеобразів – *Україна, держава, нація, громадянське суспільство, влада, політика, свобода слова*. Один із ключових мислеобразів твору – *мова*. Міркування головного героя про зв'язок мови і світогляду народу розгортаються в мінітекстах публіцистично-оцінної, аналітично-історичної, гумористично-побутової інформації. Тема мови – це *фантом болю душі* письменниці (Згадаймо вірш Ліни Костенко «Біль єдиної зброї»). Але в романі цей біль висловлює інтелігент технічної спеціальності. У його записках природні словосполучення *файли моєї пам'яті, на моніторі свідомості; Я програміст. А запрограмувати свою дитину на щось путнє не можу*. Спостерігаємо різні стилістичні нашарування, тональності оповіді, серед них і елементи сміхової культури, створювані майстерною грою слів.

Символічний початок роману – про мову на Канарах: *там десь високо в горах, у вічнозелених нетрях є плем'я, яке не говорить між собою, а пересвистується. І я подумав – от якби й у нас не говорили, а пересвистувались. Бо стільки вже наговорено, до цілковитої втрати смислу. Та ще й якоюсь мовою недолюдською, сурогатом **української** і російської, мішанкою, плебейським сленгом, спадком рабського духу і недолугих понять <...> Якби такою мовою спілкувалися люмпени та бомжі, а то ж по всій вертикалі, починаючи з президента. Краще б уже пересвистувались у тому його кабінеті, то не було б і касетного скандалу, а був би художній свист* (С. 6).

Касетний скандал і трагічна історія журналіста Гонгадзе – це лише одна із сюжетних ліній, одна подія, яку впізнають, прочитують люди, які жили в ті роки. Але це й певний знак часу, коли журналістів за їхню професійну діяльність фізично знищували. Авторське афористичне висловлювання про значення журналістського слова з'являється в описі про реконструкцію-руйнування історичного Майдану: *«Скоро Майдан Незалежності «стане пласким, як млинець», – написав хтось із журналістів. От хто у нас є, це журналісти. **Очі суспільства, яке спить**»* (С. 81). Тема Майдану – одна з наскрізних, ключових. Вона теж пов'язана з концептом 'мова': *Я тільки не знаю, чому це називається Майдан Незалежності. Розваг, кав'ярень,*

бутиків, барахолук – чого завгодно, крім Незалежності. Слова українського не почувши, так, ніби це філіал сусідньої держави (С. 290).

Усі протестні рухи, які відбувалися в Україні на зламі століть і які описані в художньому творі Ліни Костенко, так чи інакше асоціюються з мовою. Мова як неодмінна дійова особа суспільних протестів по-своєму заявляє про себе, пор. два мінітексти: *Бо коли спецназівці били людей на Софійській площі при розверстій могилі Патріарха, страшно було за націю, що вона це стерпіла. Пам'ятаю, одна жінка простягала руки до омонів, благала: – Хлопці, невже ви не любите Україну? – А вони їй іржали в обличчя: «Любім, только без українцев».*

І ніхто у світі не обурився і не назвав це фашизмом (С. 94); Ще одна хвиля протесту. Опозиція знову ставить намети. Але вже не де, а в самому серці нації, біля пам'ятника Шевченку, напередодні шевченківських свят <...> А того ж вечора міліція перехопила студентів, що повертались до Львова, вирізнивши їх із людської маси лише за тією ознакою, що вони розмовляли українською мовою ... от уже й сидять, «націоналісти», за ґратами у своїй незалежній державі (С. 91–93). У першому з наведених мінітекстів вкраплення стилізованої російської прямої мови є маркером мовної ідентичності нації. І за мовно-національну ідентичність поплатилися студенти (другий мінітекст). Обидва тексти засвідчують наслідки історичної боротьби українців за свою національну ідентичність, коли конкретна ситуація означала вибір між бути і не бути, між життям і смертю.

Калейдоскопічний текст *записок* поєднує різну інформацію про поняття ідентичності. Наприклад, у діалозі подружжя звучить сумний гумор, коли дружина використовує художньо-асоціативний візуальний образ чайки: *Вчора кажу: – Як ти думаєш, чому українці ніяк не можуть ідентифікувати себе як націю? – А чайка, яку зварили в каші, може себе ідентифікувати з собою? Тільки з кашею, – сказала вона.*

Найпоказовіша зовнішня ознака художнього тексту – це чергування структур пунктирних повідомлень у жанрі хроніки з абзацами інформаційно-аналітичного змісту, у яких наскрізною є емоційно-експресивна оцінка фіксованих подій і фактів.

Після повідомлення про документальний факт – *У Севастополі російська мова проголошена другою офіційною* – читаємо мінітекст-міркування, зміст якого є емоційною реакцією на попередню інформацію і змушує читача замислитися про суспільну функцію мови і про її соціальний статус. Контраст змісту увиразнений граматичною подібністю початків повідомлень: *У всіх країнах мови як мови, інструмент спілкування, у нас це фактор відчуження. Глуха ворожість оточує нашу мову, навіть тепер, у нашій власній державі. Ми вже як нацименишина, кожне мурло тебе може образити. Я ж не можу кроку ступити, скрізь привертаю увагу, іноді навіть позитивну, але від цього не легше. Бо в самій природі цієї уваги є щось протиприродне, принизливе. Людина розмовляє рідною мовою, а на неї озираються. Сина в дитячому садку задражнили, навіть Борька сказав: «Хохол». Україна – це резервація для українців. Жоден українець не почуватється своїм у своїй державі. Він тут чужий самим фактом вживання своєї мови.*

Але ж якщо мова – це Дім Буття, то чого ж ви мене викидаєте з мого власного дому?! Це бандитизм. Це імперський вірус. Це гарячка Ебола. У мене вже кров проступає з вух, коли я чую, як ображають мій народ. І хоч би ж російською говорили по-людськи, а то ж якийсь волапюк. Хочу на Канари (С. 22–23).

Мотив Канар і свистіння замість мови повторюється в інших контекстах і набуває символічного значення як елемент сміхової культури, пор.: *Син мене розуміє: ми з ним пересвистуємося. Дружина гримає, щоб не свистів (С. 22).*

Знає стилістичного переосмислення традиційний епітет *солов'їна* до поняття 'українська мова', пор. контексти з іронічною конотацією: *А мова солов'їна і така пра-прадавня, що походить мало чи не від ханаанської; Мова солов'їна, а тьохкають чортзна-що (С. 26).*

Критика якості української мови – і щодо змісту висловлених думок, і щодо відповідності літературному стандарту, і щодо естетичного канону – набуває різкої негативної оцінки в устах головного персонажа. Публіцистично-полемічні думки про мову поєднують в експресивних висловлюваннях розмовно-знижену лексику, жаргонізми, комп'ютерний сленг. Хоч яка

тема порушена в записках, тема української мови виявляється актуальною і в масштабі будівництва незалежної держави, і в становищі окремого члена суспільства. Показове відтворення буденно-розмовного стилю в таких записках: *На роботі мене поважають, колектив нічого, спершу дивилися скоса – думали, що я націоналіст, – у нас же так, якщо говориш українською, то вже й націоналіст. А потім звикли, дехто й сам би вже перейшов, але ж це мало не акт громадянської мужності, як було за радянських часів, так і тепер* (С. 9); *Рід свій знаю від сили до третього коліна. Історію в інтерпретаціях, які взаємно виключають одна одну. Мову – тією мірою, щоб не виглядати дебілом. Світову культуру настільки, наскільки це вдалося розгледіти крізь залізу завісу* (С. 90); *І ось моє українське ноу-хау. Я хочу жити в повноцінній країні, розмовляти **повноцінною мовою** і гарантувати це моїй дитині на майбутнє* (С. 160).

У таких монологах, суб'єктивізованих висловлюваннях звертаємо увагу на функцію нанизаних однотипних синтагм, на стилістичні фігури ампліфікації, які підсилюють висловлену думку. На початку роману згадувалися Канари і плем'я, де спілкуються між собою свистом. Є в романі ще один авторський мислеобраз особливої мови. Він пов'язаний із художньо-асоціативним образом українців та негативною оцінкою їхньої мовної свідомості, національної ідентичності:

*Іноді мені українці здаються таким великим гарним птахом, який сидить собі і не знає, що робиться на сусідньому дереві, який любить собі поспати, сховавши голову під крило. Крило тепле, притульне, сні історичні, красиві. М'язи розслабилися, душа угрілася, – прокинувся, а дерево під ним сплюють, гніздо випало, пташенята порозліталися хто куди, **сидять на інших деревах і цвірінькають вже по-іншому.***

Нація навіть не косноязика. Нація недорікувата.

Я розумію, все має свої історичні корені.

Часом їх хочеться висмикнути (С. 156).

Можна, звичайно, трактувати наведений уривок як образ генеалогічного дерева споріднених мов, але в контексті болючої теми мовної ідентичності українців йдеться про умови виживання української мови в різних імперіях, про численні заборони, про асиміляційні процеси, що не сприяли нормальному

розвитку мовно-національної самосвідомості й повноцінному функціонуванню української мови.

Залишені у спадок проблеми відчуження українців від своєї мови у великих містах мають і глибокі соціально-психологічні причини. Батько констатує, що син *набрався нелюбові до української мови*, товаришуючи із сусідським хлопцем, у родині якого було відповідно негативне ставлення до української мови як до мови соціально нижчої, непрестижної: *Діти ж акумулюють атмосферу своїх родин, а у нас тут українофобства вистачає* (С. 230); *Борька теж препогано вчиться. А надто йому не дається українська мова... Читав, що десь уже винайшли пристрій-перекладач із собачої мови... Думаю, що собачу мову Борька опанував би швидше. З української у нього двійка* (С. 234–235); *Киян ця мелодія («А ми тую червону калину підійmemo...») не вставляє. Мимоволі і я вже звикаю до цієї огидної лексики. Живемо в липкій атмосфері звироднілого суспільства. Моральний лепрозорій розповсюджує коросту слів* (С. 290).

Ненормативна лексика завжди була джерелом індивідуалізації мови художніх персонажів. Зазвичай вона виконує функцію зниженого експресивного стилю. Естетичні функції такої лексики залежать від авторської майстерності відтворення ситуації та умов спілкування персонажів. Ставлення письменниці до «огидної лексики» негативне. А вкраплення росіянізмів виконує функцію стилістичних маркерів сатири, іронії: *А ми? Коли ми вже увійдемо в Європу? – Погано вивчаєш афоризми нашого президента... Він же чітко сказав, що ми для себе визначили «просьолочний шлях» у Європу. А це шлях довгий, забр'юхаємося* (С. 238); *Цензури немає. Натомість є її єзуїтський різновид – темники. Тобто інструкції зверху, списки рекомендованих тем. Щось навіть гірше, ніж заборона. Інтоксикація слова, внутрішньовенне вливання брехні* (С. 129); *Шизоїдний сел ь свідомості заливає суспільство. Слово знецінилось. Мова втрачає пульс. Виникають якісь культи й культики. Речники порожнечі приколюються в епатаж* (С. 106). Показовий діалог персонажів про мову нових поколінь: – *До всіх перинатальних хвороб державності ще й така халепа – вирости покоління, яким усе по фіг, – каже дружина. – Чого ж*

ти заговорила їхньою мовою? – не витримую я. – Де це бачено, щоб жінка говорила матом?! – А це не мат, – спокійно пояснює вона. – Це **воровская феня**. І, мабуть, не випадково цьому суспільству прищеплено саме воровську феню, мову блатних низів, – щось є у ньому глибоко жлобське і безкультурне.

У романі мислеобраз мови вербалізовано як ознаку національної ідентичності. Саме про цей феномен міркують персонажі твору. А якою мовою вони озвучують свої думки?

Мова головного героя – виразно індивідуалізована й становить сплав мови людини, яка «читає газети», дивиться «телеящик», живе в інформаційній мережі й відповідно не цурається комп'ютерного сленгу та розмовно-знижених штампів, жаргонних слів: *Потім виявляється, що у нас не президент, а директор заводу, що він не може не матюкатися, бо він звик. То чого ж я хочу від свого маленького сина – він теж звик, і Борька звик. Тільки я, лох, очкарик, ніяк не звикну. Мені колега каже: «Ну ти, блін, дайош». А я кажу: «Нормально», – і відчуваю, що не нормально, і хтось із нас божевільний, вони чи я (С. 8).*

Повсякденно-розмовні усталені вислови звичні в оповіді чоловіка: *це послідне діло, дружина стане феміністкою і пошле мене на фіг (С. 9)*. Про свого родича герой роману розповідає: *От тільки син у неї, Тінейджер, якийсь відчужений. У своїх навушниках, зі своїм сиді-плеєром, він сидить як гість із моєї зірки Альгерат. Стриманий, мовчазний, а як щось скаже – гумор суто програмістський, похмурий і незворушний, не розбереш, всерйоз він чи жартує. Інші в його віці танцюють на дискотеках, а він увесь там, в електронному задзеркаллі. Відкрив свою веб-сторінку, створює якісь програми. Я часом думаю – може, він дитина індіго? Все схоплює на льоту, я вже не долітаю. Це вже покоління, яке слухає музику індастріал і абстрактне техно, і вся його культурна інформація з інтернету. А я все ще читаю газети і люблю «Шляхетні вальси» Равеля.*

Для малого Тінейджер найбільший авторитет. Він йому скидає на мило різні месиджі, вчить користуватися аською для зв'язку. Малий вже сидить у чатах, кнюпає на клаві як заправський юзер, а часом трапляється якийсь глюк, звертається до нього, а не до мене. Борька відходить на другий план.

Я хотів би цю дружбу засеївити – час летить, малому потрібен старший товариш (С. 62).

Хоч телевізор, або «телеящик», зазнає постійної критики, як і газети, але саме з них і надходить авторові записок інформація про *світовий кошмар*, якою наповнені сторінки роману. Він фіксує всі події, про себе каже дружині: *Я системний програміст. У мене в голові добрий процесор. Люди, як правило, бачать світ у діапазоні своїх проблем. Ну, ще в радіусі родини, країни, свого фаху, своїх інтересів. А якщо подивитися на світ у комплексі різних подій і явищ, виникає зовсім інша картина. Бачиш критичну масу катастроф. До того ж при такій глобальній оптиці корегуються пропорції власних проблем.* Текст монологу – виразна стилізація книжної спеціальної мови з відповідним словником і характерною синтаксичною будовою. Дружина робить лаконічний висновок, фактично декодуючи смисл запропонованого в романі стилю записок і ставлячи діагноз цієї небезпечної хвороби інформаційного тиску (перенасичення інформацією): – *Дар одночасного бачення, – каже дружина, – це страшна річ. Може розірвати зсередини, ніхто й не зрозуміє, що з людиною сталося.*

У тексті роману чергуються короткі інформаційні фрази з розлогими абзацами емоційно-експресивних оцінок фіксованих глобальних і українських подій, явищ, суспільно-політичних понять тощо. Прикладом таких виразних аксіологічних висловлювань, наповнених сарказмом, може бути такий абзац про мову, у якому вкраплення російських слів у їх фонетичному відтворенні – поширений засіб стилізованої мішаної мови:

21 лютого. Міжнародний День рідної мови. Оскільки для не-громадян найріднішою є не-мова, тобто не українська і не російська, а гібрид-ерзац-мішанка, то, може б, саме їй надати статус державної? Думаю, це дуже б об'єднало суспільство – єдина державна, на всіх рівнях функціонуюча мова. Общепонятний суржик на субстраті фені і мата (С. 268); А ті все «соображають на трьох» (С. 81); чи справді думають, що виконували «интернациональный долг»? Що вони кому заборгували? Хто їм що позичав? (С. 85).

Орозмовлення художньої оповіді, відтворення її емоційно-експресивних відтінків (гумору, сатири) здійснюється різнома-

нітними прийомами мовної гри. Найпоширеніші в авторському стилі – це різновиди паронимазії, тобто поєднання у висловлюванні слів, близьких за звучанням і різних за значенням. Активізовані в тексті «Записок» лексичні, морфологічні пароніми: *У нас, як завжди, енергетична криза. Електорат сидить без електрики. І доки одні розчищають завали скривжанілого бурелому, тягачами й танками тягають по бездоріжжю бетонні опори, інші валять стовпи, змотують кілометри дротів і розбирають рейки. Мефістофель дуже реготався б: люди гинуть не за метал – за металобрухт. Когось убило струмом. Когось підстрелив сторож з мисливської рушниці. На хуторі біля Диканьки (С. 18); Україна на роздоріжжі – Україна на бездоріжжі (С. 130); То ви ж як взялися боротись, то вже боріться, панове. Боріться, або не беріться. Вирішуйте – фронт чи форум? (С. 93); Теж невеселі сюжети, а чому такі резонансні? Тому що є резонанс. А ми душимся в резервації. В резерваціях резонансу нема (С. 94); Чи їм, що промоутер, що Прометей? (С. 95); Не люблю перебіжчиків, завжди щось набалакають. Жалію біженців, під якими горить земля (С. 85); Ми вже цілком глобалізувалися. Нашого цвіту по всіх борделях світу... У нас уже є маркети й супермаркети. Холдинги, лізинги й консалтинги. Рейтинги, брифінги, автобани і хабвеї. Жлоб-шоу, фаст-фуди і сендвич-бари. Рейдери, трейдери, рокери, брокери, кілери, ділери, трасти і педерастии. Все як у людей (С. 120); А скепсис як сепсис для цієї нації в її теперішньому становищі. Іронія гірка, як абсент (С. 262); Жіночий імператив завше один: ти винен і ти повинен. Добре, що я це слухаю впіввуха, а то й унівсвідомості. Якби ще й жінка говорила впівголоса (С. 90); Дивуюся, що в тебе ще є якісь ілюзії, – каже Лев, інвертований на пустелю. – Це ж не народ, це жертва історичних мутацій. – Вихід! – має ж бути якийсь вихід! – Безвихідь – це теж форма існування, – спокійно сказав він (С. 216); Знову обрали тих самих, отже, буде те саме. У нас є така стабільна обойма, яка завжди проходить. Моя теща називала їх проходимцями (С. 209); 5 грудня почався перетис населення. Ми все ще думаємо, що ми велика нація, що нас 52 мільйони. Але ж за ці роки виїхало мільйонів п'ять. І баланс демографічний від'ємний. Так що добре, якщо набе-*

реться мільйонів сорок шість – сорок сім. Та й з тих половина не ми. А з тої половини ще половині байдуже. **Так історично склалося. Так історично розклалося.** Продукти того розкладу отруїли суспільство, от воно й тхне (С. 255); Суспільство у нас важке. Конгломерат націй і антинацій, звиклих до стагнацій і профанацій, дискримінацій і асиміляцій (С. 231).

Мовно-естетичну функцію паронімів у тексті роману доповнюють і стилістичні фігури хіазму на кшталт: **Навіть наш нетиповий Прем'єр підписав щось типово паскудне. – Може, він підписав, не читавши?.. – Краще б прочитав, не підписавши** (С. 81).

Поряд з лексичними, словотвірними новаціями в індивідуальному стилі важливу мовно-естетичну функцію виконують синтаксично-інтонаційні одиниці – виокремлені синтагми. Це форма відтворення внутрішнього голосу – реакція на попередню інформацію, тобто зміна інтонації з метою підкреслення іронічно-сатиричного сприймання чужої висловленої думки, наприклад: *Доповіді були глибоко аналітичні. Один пан, наприклад, сказав, що «наш найбільший ворог – це ми самі». Плідна ідея. Схиляє до самознищення. Інший як позитивну якість нашої політичної еліти відзначив, що дехто з них таки вивчив українську мову. Маємо заплодувати?* (С. 167).

Характерна ознака індивідуального стилю Ліни Костенко – оперування термінологічною лексикою іншомовного походження. Слова з різних наукових галузей органічні в сучасному інтелектуальному тексті. Вони не тільки засвідчують рівень багатостильової української літературної мови, а й увиразнюють, унаочнюють синтаксично-інтонаційно й лексико-семантично мовний портрет оповідача, головного персонажа роману.

У художньому тексті інтегровано різні стилі і жанри сучасної української літературної мови. Саме ця текстотвірна функція української літературної мови початку XXI століття підтверджує узагальнений висновок про те, що Ліна Костенко – письменниця, яка є «творцем української літературної мови в її новому естетичному та соціокультурному вимірі» [Єрмоленко, Сюта 2021: 73].

Ермоленко С., Сюта Г. Філософія мови Ліни Костенко. *“Dusza szybuje w poświęcie epok...”*. Tom jubileuszowy ofiarowany Linie Kostenko. Red. nauk. Agnieszka Matusiak i Ludmyła Tarnaszyńska. Współpraca Oxana Pachlovsk, “Miscellanea Posttotalitariana Wratislaviensia”. Wrocław, 2021, 10. С. 67–79.

Костенко Л. Записки українського самашедшого. Київ : А-Ба-Ба-Га-Ла-Ма-Га, 2015.

REFERENCES

Kostenko, L. (2015). Notes of the Ukrainian self-made man. Kyiv : A-Ba-Ba-Ha-La-Ma-Ha (in Ukr.).

Yermolenko, S., Siuta, H. (2021). Lina Kostenko’s philosophy of language. *“Dusza szybuje w poświęcie epok...”* Tom jubileuszowy ofiarowany Linie Kostenko. Eds. Agnieszka Matusiak and Ludmyła Tarnaszyńska. Współpraca Oxana Pachlovsk, “Miscellanea Posttotalitariana Wratislaviensia”, Wrocław, 10, 67–79 (in Ukr.).

Статтю отримано 07.06.2023

Svitlana Yermolenko

MINDSET LANGUAGE IN LITERARY PROSE BY LINA KOSTENKO

Lina Kostenko, a representative of the Ukrainian creative intelligentsia from the 1960s cohort, recorded her vision of the historical time of Ukraine at the end of the 20th and beginning of the 21st centuries in the original prose work “Notes of a Ukrainian Self-made Man”.

The work of a unique linguistic and stylistic genre, in which the themes of state formation, globalization and family, psychological problems alternate, is saturated with artistic, cultural, literary information, precedent names of world history.

The volume of various information, conditionally structured according to time headings, is perceived as a certain model of a chaotic digitalized society, in which stylistic varieties of language become blurred, interchangeable. One of the key ideas of the work is language. The thoughts of the main character about the connection between language and the worldview of the people are unfolded in mini-texts of journalistic-evaluative, analytical-historical, humorous and everyday narrative.

Language as an indispensable agent of social protests declares itself in its own way. The kaleidoscopic text of the notes combines different information about the concept of identity.

The topic of the linguistic identity of Ukrainians is related to the conditions of survival of the Ukrainian language in various empires, numerous prohibitions, and assimilation processes that did not contribute to the full functioning of the Ukrainian language.

Narration of the artistic narrative, reproduction of its emotional and expressive shades (humor, satire) is carried out using various language game techniques. Varieties of paronomasia are the most common in the author's style. Along with lexical innovations in an individual style, an important linguistic and aesthetic function is performed by syntactic-intonational units – isolated syntagms that emphasize the ironic-satirical perception of someone else's opinion.

A characteristic feature of Lina Kostenko's individual style is the use of foreign vocabulary of terminological origin. Words from various scientific fields are organic in modern intellectual text. They not only testify to the level of the multi-style Ukrainian literary language, but also express and visualize the syntactically-intonationally and lexically-semantically linguistic portrait of the narrator, the main character of the novel.

Various styles and genres of the modern Ukrainian literary language are integrated into the artistic text. It is this text-creative function of the language of the beginning of the 21st century in Lina Kostenko's work that testifies to the active process of creating a new aesthetic and socio-cultural canon of the Ukrainian literary language.

Key words: Lina Kostenko's novel, intrigue of the title, kaleidoscopic text, mindset LANGUAGE, linguistic identity, lexical and syntactic innovations, paronyms, words-terms, interspersed with foreign words.